

En stängenäsbonde vid 1809 års riksdag

Ur boken Kvinnor Präster Torpare Bönder

Utgiven 1962 av Sven Rydstrand

BLAND DE BOHUSLÄNSKA bönder, som kallades att deltaga i den mycket betydelsefulla riksdagen år 1809, då vårt land stod vid undergångens brant och nya grundlagar skulle stiftas m.m., befann sig även en bonde från Bro socken på Stängenäset, nämligen rusthållaren och nämndemannen Börje Månsson i Norra Häller. Han var född på Norra Häller den 22 juni år 1754 och var son till rusthållaren Måns Nilsson och dennes hustru Maren Börjesdotter. Redan långt innan Börje Månsson av bönderna på Stängenäset utsågs att såsom riksdagsfullmäktig representera häradet i Hedervärda Bondeståndet, var han en betrodd man, som hade många förnämliga uppdrag både i och utom sin hemsocken. Bland allmogen lär hans ord ha vägt tyngre än både prästers och adelsmäns.

Bohuslän var en nödställd landsända vid tiden omkring 1809 och flera år framöver. Det tidigare så rika sillfisket hade slagit fel, och missväxtåren inom lantbruket hade kommit i tät följd. Men detta var kanske inte det allra värsta. Utan tvivel led Bohusläns befolkning mest av de "olyckliga" krigen, som blev betydligt kännbarare här än i någon

annan landsända. Detta framhölls med skärpa vid riksdagen år 1809, och där var Börje Månsson en bland dem, som livligast sökte övertyga de mäktiga om att snar hjälp behövdes, särskilt då till de nordligaste häraderna i länet. I ett av riksdagsmannen från Häller undertecknat memorial i bondeståndet den 17 juni 1809 heter det sålunda bl.a.:

"Alltsedan det olyckliga krigets början med rikets fiender vid Västra gränsen, hava dessa olyckliga orter (Lane, Tunge, Stångenäs, Sotenäs, Sörbygden, Bullaren, Kville, Vette och Tanums härad) utom de flera tyngder av skjutsningar m.m. andra orter i riket fått vidkännas, dessa även innehaft och ännu innehar hos sig förlagd Armée, onämnt alla de olyckliga påföljder dessa medföra, vilka till sin vidd upprepade skulle bliva för vidlyftiga att här beskriva, må blott nämnas, att åkrar, ängar, gärdesgårdar och flera hus äro förstörda, och jordbruket härigenom, som ock i brist på spannemål och dragare alldeles blivit obrukat, alla ätliga matvaror medtagna, flera hushåll utfattiga, härigen få dagligen tilltagande nödtvungna tiggare, att de knappast kunna härbärgeras, långt mindre räddas från hungersnöden. En ännu ytterligare olycka är, att sillfisket alldeles felslagit, vilket är för dessa orter en stor och kännbar olycka."

Under krigs- och nödåren grasserade också sjukdomar i oroväckande grad, och då läkare, sjukhus och medicin nästan helt saknades på landsbygden, kan man lätt förstå, att plågorna blev olidliga för många och dödsfallen talrika. Trots att så många andra viktiga frågor i riksdagen pockade på en lösning, förenade sig dock Börje Månsson med dem, som yrkade på, att ett nödigt förråd av medikamenter borde upprättas i varje socken. Han påpekade också önskvärdheten av att någon i socknen, t.ex. klockaren eller någon annan tjänsteman, skulle erhålla utbildning i sjukvård, så att han skulle kunna bistå vid lindrandet av svåra sjuk- och olycksfall. Denna motion visar, att Börje Månsson och hans meningsfränder var en god bit före sin tid. Någon åtgärd i berört syfte föranledde dock inte hans inlägg. Men kanske anade han inte, att det skulle komma att dröja hundra år, innan landsbygden fick ordnad sjukvård.

Håby kyrka, som vid kriget vid 1800 talets början användes som sädesmagasin

I ett memorial, som Börje Månsson inlämnade i bondeståndet den 15 juli 1809, tog han upp frågan om slopandet av det meningslösa förbudet för försäljning av sill på landsbygden, som 1774 års fiskreglemente föreskrev. Så här skriver han bl.a.:

"Genom ett så påtagligt hårt och olämpligt förbud kan allmogen inte få sin förnödenhet av färsk sill med andra villkor än att den därav i behov varande reser till stad eller ock till en skärgårdsverksägare, då han säkerligen får vidkännas icke allenast mera besvär utan ock ofta en högst orimlig förhöjning av priset."

Motionären fick i denna fråga stöd av flera andra riksdagsmän från Bohuslän, och så småningom blev det också ändring i fiskförsäljningslagen.

En annan sak, som bondeledaren från Stångenäs ivrade för, var slopandet av kyrkoinspektörstjänsten i Bohuslän. Denna tjänst ansåg han nämligen vara en mycket otidsenlig inrättning, som dessutom förorsakade stora extra kostnader för församlingarna. För det ändamålet kuskade han ständigt omkring i landskapet för inspektion. Bönderna ansåg emellertid, att kyrkovärdarna själva var tillräckligt kunniga att ha hand om kyrkornas räkenskapsböcker, och efter Börje Månssons m.fl. motion i saken blev också kyrkoinspektörssysslan avskaffad.

Börje Månsson
 Andreas Jonsson
 Bengt Nilsson

Olof Petersson
 Hans Andersson
 Erusvenström

Några bohuslänska riksdagsmäns namnteckningar under ett av Börje Månsson författat memorial d. 11 okt. 1809.

För fattiga präster i sitt hemlandskap synes Börje Månsson däremot ha hyst medömkan, ty han stöder vid samma tid ett memorial angående indragning av vissa Hvitfeldtska gods till kronan, och i det inlägget heter det bl.a:

"Jag vågar alltså föreslå, att alla dessa hemman till Kronan indrages - med det enda undantag, att ett fjärdedels Mantal i varje församling, vari dessa hemman äro belägna, undantages såsom tillökning i lönen för Herrar Cappelaner, som i Bohuslän hava så usla och ömkansvärda löner, att de nödvändigt böra ökas, om dessa medlemmar av det Andliga Ståndet skola kunna bibehålla sig i någon aktning hos Allmogen".

Under sin riksdagsmannatid var Börje Månsson bl. a. ledamot av lagutskottet, och han gjorde ofta vägande inlägg i debatterna. En hel del ytterligare motioner inlämnade han också, där han hade stöd av sina kamrater från Bohuslän. Det gällde bl. a. hjälp åt den nödlidande fiskarebefolkningen i Bohuslän, avskaffande av den ett s.k. saltpeteravgiften, om skatt vid brännvinsbränning, om makars giftorätt m.m. Tillsammans med Lars Olsson i Åker yrkade han vid ett tillfälle

på statlig hjälp för återuppbyggnad av Uddevalla stad, som totalt ödelagts vid en brand år 1806.

Vid jultiden reste Börje Mansson hem från Stockholm, och han kom aldrig mera tillbaka dit, trots att riksdagen inte slutade förrän den 2 maj 1810. I riksdagsprotokollet för den 29 dec. 1809 kan man läsa följande:

"Till ny ledamot av Lagutskottet efter Börje Månsson, som med permission för det återstående av riksdagen till hemorten sig begivit, valdes Bengt Niclasson från Mellan-Ryr."

Vad som var den egentliga orsaken till Stångenäsriksdagsmannens plötsliga hemfärd från riksdagen, har inte stått att få några skriftliga uppgifter om. Men en tradition i Bro socken berättar att den mycket intelligenta och stridbare bonden, som hemma var van att säga sin mening rent ut och som i mångt och mycket hade stått på den avsatte konungens, Gustaf IV Adolfs, sida, i konung Karl XIII:s närvaro hade yttrat sig alltför kritiskt om regeringens snåla hjälp till den bohuslänska allmogen. Detta tilltalade inte kungen, varför denne ställde om att Börje Månsson erhöll respass. Det behövdes inte mycket för att den misstänksamme kungen skulle ana oråd. Riksdagsmannen från Häller blev formligen utkörd ur ståndet och tvingades att begära ledighet till riksdagens slut, berättar traditionen.

Säkerligen fanns det också vid 1809 års riksdag flera ledande män, som i den orädda bonden från Stångenäs såg en för landet farlig man. Bland dem, som knuffat ut, var Peder Svartengren, en skarpsynt och oppositionslysten bonde från Värmland, ur bondeståndet vid riksdagens början och inom kort skulle döda Axel von Fersen, ansågs Börje Månsson synbarligen vara en mycket misshaglig person. Troligen hörde även bondeståndets talman, Lars Olsson från Åker i Herrestad, Bohuslän, till dem, som motade bort ur ståndet sin kollega från Stångenäs. I varje fall har han inte krökt ett finger för att ge honom upprättelse eller locka honom tillbaka, i stället lade den mäktige talmannen under sig allt flera valkretsar i Bohuslän, så att han t.ex. år 1812 representerade inte mindre än sju härad i norra delen av landskapet. Denna makt blev dock för hans del av kort varaktighet, ty

snart kunde varje härad skaka fram sin egen riksdagsman, tillräckligt duglig att skicka till Stockholm.

Det blev således ett hastigt och snöpligt slut på Börje Månssons riksdagsmannabana. Rättvisligen bör dock sägas, att han föll med heder. Även i fortsättningen bibehöll han sitt goda anseende i hemorten, vilket bevisas därav, att hans namn återfinnes under otaliga bouppteckningar, protokoll och andra offentliga handlingar från bygderna på Stångenäset. Trots detta blev han icke återvald till riksdagen i Örebro år 1810. Lars Olsson i Åker ställde om att han själv blev fullmäktig även för Stångenäs härad.

Börje Mansson, som på äldre dagar drabbades av sjukdom och led av ålderdomssvaghet, avled efter fyllda sjuttio år den 18 december 1824. Han hade då för länge sedan försålt sin rusthållsgård på Häller och bosatt sig på ett litet torpställe, Källvik, som han vid försäljningen undantagit. Han hade varit gift två gånger, därav första gången med Anna Nilsson från Bro, med vilken han hade fyra barn. Hans andra hustru, som hette Britta Greta Tavelin, överlevde sin man i femton år. Sonen Mattias Börjesson, som övertagit rusthållet på Häller, försålde dock gården redan år 1818, så att den kom ur släkten.

Ännu lever på Stångenäset många ättlingar till riksdagsmannen Börje Månsson från Häller. Och ännu är traditionen här levande om honom och om hur han med hänförelse förde denna fattiga landsändas talan i en olycklig tid.